

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Schmidt Péter: Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyed százados történetében

Limpók Valéria: „Race to the bottom”, avagy eltűnhet-e a társasági adó az Európai Unió államaiban?

Uglyai György: Személyzeti marketing a hazai vállalatok gyakorlatában

Lentner Csaba–Tóth Gergely–Polyák Imre: A bankfúziók gazdaságélénkítőhatása Magyarországon

Kiss Éva: Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája

Liska Szilárd: Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása

Bartus Sándor Tamás: Magyarország gazdasága az adóbevételek tükrében

Karner Cecília: Az egészségügy és a civil szektor kapcsolata empirikus vizsgálatokkal

Józsa Gábor: Hogyan változik az onkológiai kezelések költsége?

Prugberger Tamás: A jog működését behatároló korlátok a globalizált társadalompolitika belső és külsőviszonyai között

Szlávitzy Ágnes: A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete a nyilvántartási adatok és a magyar fiatalok meglátásai alapján

Almásy Ljudmila: A külföldi tőke Ukrajna bankrendszerében

Tudományos folyóirat-ajánlás: Polgári Szemle

2005/2

Társadalomtudományi folyóirat

A szerkesztőbizottság elnöke:

Prof. Dr. habil. Gidai Erzsébet DSc
alapító dékán, egyetemi tanár

A szerkesztőbizottság titkára:

Prof. Dr. habil. Schmidt Péter CSc
c. egyetemi tanár, alpolgármester

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Dézsy József CSc egyetemi tanár (Bécs),
Prof. Dr. emer. Fehér János DSc egyetemi tanár,
Dr. habil. Lentner Csaba CSc int. ig. egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

A tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2006 júniusában készült.

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet

Kiadja:
Egészséges Nemzedékért Alapítvány
9024 Győr, Szent Imre u. 26.

mary@gyor-ph.hu
drlentner@ktk.nyme.hu
praxismed@externet.hu

ISSN 0865 7823

Tartalom:

GAZDASÁG.....	7
<i>Schmidt Péter:</i> Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyedszázados történetében.....	7
<i>Limpók Valéria:</i> „Race to the bottom”, avagy eltűnhet-e a társasági adó az Európai Unió államaiban?	34
<i>Uglyai György:</i> Személyzeti marketing a hazai vállalatok gyakorlatában	49
<i>Lentner Csaba–Tóth Gergely–Polyák Imre:</i> A bankfúziók gazdaságélénkítőhatása Magyarországon.....	64
<i>Kiss Éva:</i> Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája	78
<i>Liska Szilárd:</i> Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása	95
<i>Bartus Sándor Tamás:</i> Magyarország gazdasága az adóbevételek tükrében	111
TÁRSADALOM ÉS POLITIKA	124
<i>Karner Cecília:</i> Az egészségügy és a civil szektor kapcsolata empirikus vizsgálatral	124
<i>Józsa Gábor:</i> Hogyan változik az onkológiai kezelések költsége?	140
<i>Prugberger Tamás:</i> A jog működését behatóró korlátok a globalizált társadalmpolitika belsőés külsőviszonyai között	158
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	179
<i>Szlávitzy Ágnes:</i> A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete a nyilvántartási adatok és a magyar fiatalok meglátásai alapján	179
<i>Almásy Ljudmila:</i> A külföldi tőke Ukrajna bankrendszerében	220
<i>Tudományosfolyóirat-ajánlás: Polgári Szemle</i>	<i>227</i>

Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája

Bevezetés

A XX. század közepétől a világgazdaságban markáns változások vetődtek kezdetüket, amelyek alapvetően arra vezethetők vissza, hogy a termelési folyamat, ami egykor a nemzetállamok határain belül folyt kezdte átlépni a nemzethatárokat. Ez tulajdonképpen nem más, mint a gazdaság nemzetköziesedése, amely Dicken szerint lényegében egy mennyiségi folyamat, és a gazdasági tevékenységek extenzívebb földrajzi megoszlását eredményezi [Dicken, 1999]. A világgazdaság nemzetköziesedésének egy magasabb szintjét képezi – valójában egy minőségi változás – a globalizáció folyamata [Simai, 2000]. A világgazdaság globalizációja az 1980-as évektől gyorsult fel, amit több tényező együttesen indukált (pl. az országhatárokon átnyúlva működő transznacionális vállalatoknak a térhódítása, a pénzügyi intézmények tevékenységének nemzetköziesedése, a tudomány és a technika rohamos fejlődése az 1970-es évektől).

A globalizáció következtében globális átalakulás kezdődött a termelésben, a kereskedelemben és a tőkeáramlásban. Az elmúlt években főleg az utóbbi esetében figyelhető meg óriási változás, mert számottevően nőtt az áramló tőke mennyisége, és a tőkeáramlás iránya is módosult. Sokkal összetettebbé vált, mert már nemcsak a centrum-gazdaságok között áramlik a tőke. A periférikus, félperiférikus térségek (pl. posztszocialista országok) is egyre intenzívebben kapcsolódnak be a tőkeáramlásba.

A globalizáció térben és időben differenciáltan halad, ezáltal a világ különböző részei és az élet különböző területei (pl. gazdaság, kultúra) eltérő mértékben globalizáltak. A globalizáció Európa nyugati felében jóval hamarabb kezdődött, mint a keleti felében, mivel a posztszocialista országok csak 1989 után kapcsolódhattak be ebbe a

folyamatba. Abban is különbözött Európa két fele, hogy a közép- és kelet-európai országokban a globalizációval párhuzamosan zajlott a gyökeres gazdasági, társadalmi átalakulás, a tervezett gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet. Mind a globalizáció, mind a rendszer-változás nagy kihívást jelentett ezen országok számára [Seliger, 2004].

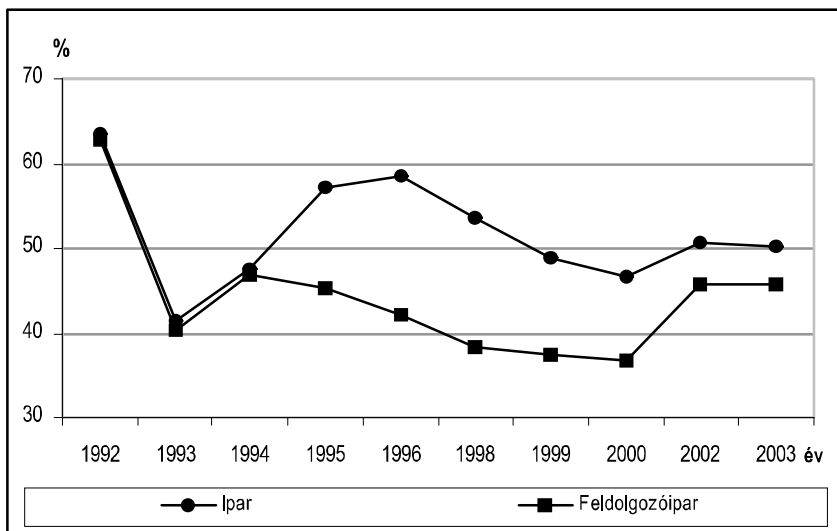
A közép- és kelet-európai országok gazdasági megújulásában és a világgazdaságba való integrálódásukban szintén fontos szerepet játszottak a közvetlen külföldi tőkebefektetések (foreign direct investment – FDI) vagy másképp a működő-tőkebefektetések és a transznacionális vállalatok (TNCs). Mivel a régió belül hazánk élen járt a politikai, a gazdasági és a társadalmi reformok megvalósításában, ezért a külföldi tőkebefektetéseknek is elsődleges célpontja volt. Következésképp sok transznacionális vállalat is meglepetésszerűen telepedett az országban egy sajátos területi struktúrát is kialakítva. Az utóbbi években azonban egyre több olyan is akad, amely tovább települ Magyarországról, azaz áttelepíti a magyarországi gyártóbázisát valamilyen ok miatt egy másik országba. Ennél fogva az ipar korábban kialakult területi szerkezete is módosulhat. Kérdés, hogy a jelenlegi folyamatok, a tőkebefektetések és a tőkeáthelyezések, vagyis a tőkemozgások, tőkeáramlások alapján várható-e markáns változás a magyar ipar térbeli struktúrájában. Tulajdonképpen erre kísérelünk meg választ adni a következőkben két kulcsfontosságúnak tekintett indikátor vizsgálatával. Ezek egyike az iparba befektetett külföldi tőke területi sajátosságai, a másik pedig az ipart érintő tőkeáthelyezések, illetve termelésáthelyezések.

A kérdés megválaszolásához támaszkodunk egyrészt a rendelkezésre álló statisztikai kiadványok adatbázisára, másfelől az ország legfontosabb cégeit tömörítő cégadatbázisra, továbbá a gazdasági napi lapokból folyamatosan gyűjtött cégalapításokra és céghelyezésekre vonatkozó információkra. A hazai tapasztalatok bizonyos fokig támogatni szolgálhatnak a kelet-közép-európai térség iparában zajló folyamatok pontosabb megítéléséhez is. A tanulmány a T046014 sz. OTKA keretében végzett kutatásokon alapul.

Külföldi tőkebefektetések

A hivatalos statisztikai adatok szerint 2003 végéig közel 43 milliárd dollárt fektettek be a külföldiek hazánkba. Ha viszont a 2006. év eleji

becsléseket vesszük, akkor már több mint 50 milliárd dollárral számolhatunk. Minden évben az ide érkezett külföldi tőke tekintélyes hányadát, kb. 40-50%-át az ipar szerezte meg. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági ágazatok közül ez volt a legvonzóbb a külföldi befektetők számára az elmúlt tizenöt évben, és még ma is az (1. ábra).

1. ábra: Az ipar részesedése az összes befektetett külföldi tőkéből, 1992–2003

Magyarországon 1972 óta van lehetőség külföldi érdekeltségű vállalkozások alapítására, a számuk azonban csak 1989 után indult gyors növekedésnek. 1989 és 2004 között a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma a többszörösére nőtt. Ugyanez mondható el a közülük az iparban létesítettekről is. 2004-ben az iparban működő külföldi érdekeltségű vállalkozások az összes külföldi érdekeltségű vállalkozás 13,7%-át és az összes ipari vállalkozás alig 7%-át tették ki. Az, hogy a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások száma és részesedése is csökken az utóbbi években, részben a szerényebb külföldi érdeklődésnek, részben a gyárbezárásoknak, illetve a termelésáthelyezéseknek

tulajdonítható, amelyek viszont számos egyéb tényezőre (pl. növekvő bérköltségek, szakképzett munkaerő hiánya, gazdasági recesszió) vezethetők vissza (1. táblázat).

1. táblázat:

A külföldi érdekeltségű vállalkozások és a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások száma Magyarországon, 1989–2004

Megnevezés	Összes	Ebből: az ipari	Összes ipari vállalkozás száma
	külföldi érdekeltségű vállalkozás száma	vállalkozás száma	
1989	1350	21	..
1990	5693
1993	20999	..	17170
1995	24612	4302	21735
1998	26265	4191	40770
2000	26634	4053	43499
2001	26809	3957	43933
2003	26793	3647	45438
2004	25506	3508	52674

.. nincs adat

Forrás: Magyarország Statisztikai Évkönyvei
Területi Statisztikai Évkönyvek

Bár a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak csak a töredékét tesszik ki az iparban működő külföldi érdekeltségű vállalkozások, mégis az országba befektetett tőke számottevő hányadát mondhatják maguknak. 2003-ban a külföldi érdekeltségű vállalkozások 14%-át kitevő ipari vállalkozások az országba befektetett külföldi tőke több mint 50%-át szerezték meg. Ezen értékeknél az 1990-es év eleji adatok csak néhány százalékkal voltak magasabbak, ami szintén arra utal, hogy a viszonylag kevés számú külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás igen tőkeerős is egyben (2. táblázat).

2. táblázat:

A külföldi érdekeltségű vállalkozások főbb gazdasági ágazatok szerint Magyarországon, 1995–2003

Megnevezés	Év	Mezőgazdaság	Ipar	Építőipar	Kereskedelem, javítás	Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	Közlekedés, szállítás, raktározás, távközlés	Pénzügyi tevékenység
A külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése (%)	1995	3,2	17	5	49	14	3	0,6
	2003	3	14	3,9	41	26	2,7	0,8
A befektetett külföldi tőke részesedése (%)	1995	1,2	57	3,5	12	6	9	8
	2003	0,6	50,1	0,9	9,8	16,9	8,5	10,1

Forrás: Magyarország Statisztikai Évkönyve (1995, 2003)

A külföldi tőkebefektetések térbeli megoszlása nemzetközi méretekben (régiók, országok között) és országokon belül is jól tükrözi az egyes helyek tőkevonzó-képességét, mintegy jelzi a helyek „valódi” értékét. Hazánkban jól elkülöníthetők az országon belül azok a térségek vagy települések, amelyek a legvonzóbbak a külföldi befektetők számára azoktól, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem vonzóak. A külföldi tőkebefektetések térbeli megoszlása egyfajta „értékítéletet” tükröz, ami nagymértékben hozzájárul a regionális különbségek kiegyenlítéséhez. Másrészt a külföldi tőkebefektetések meghatározó szerepet játszottak abban is, hogy a magyar iparban (s ezáltal a magyar gazdaságban is) egy új térszerkezet jött létre [Kiss É., 2002a].

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások a Dunántúl északi felébe, a fővárosba és tágabb térségébe települtek a kezdetektől fogva, mivel ezeket a területeket részesítették előnyben a külföldi befektetők. Ennek az eredménye az, hogy Magyarország új ipari körzetét is lényegében ez a térség képezi, amelyet három régió a nyugat-dunántúli, a közép-dunántúli és a közép-magyarországi régió együttese alkot. Ez

az új ipari körzet már az 1990-es évek közepére kibontakozott, és az évtized második felében még határozottabb körvonalat öltött [Kiss É., 2002a]. Ezt erősítette meg egy 1998-ban a hazai közép- és nagyméretű külföldi érdekeltségű ipari vállalkozásokra kiterjedt vizsgálat eredménye is. Ugyanis ezeknek a vállalkozásoknak a döntő hányada a Dunántúl északi felébe koncentrálódott, jobbra az M1 autópálya, illetve a Budapest-Bécs tengely mentén. Kialakulásába számottevően belejátszott egyfelől, hogy 1989 után felértékelődött az ország nyugati felének a földrajzi pozíciója, mert relatíve közelebb volt (és van) a fontosabb nyugati befektetőkhez. Másfelől, hogy az ország ezen térségét nem sújtotta olyan erőteljesen a szocialista ipar válsága, mint például az ország északkeleti felét.

A legfrissebb statisztikai adatok szerint az új ipari körzetben található a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások túlnyomó része 2004-ben is. Sarkalatosabban fogalmazva az ország területének egyharmadán a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások több mint kétharmada (68%) helyezkedett el. Ezek együttesen az iparba befektetett tőke közel 80%-át képviselték. Az ezredfordulóhoz viszonyítva a vállalkozásoknak és a tőkének a koncentrálódása is folytatódott. Az új ipari térszerkezet tehát igen tartósnak bizonyul, és a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások és az iparba befektetett tőke térbeli megoszlása szoros összefüggést mutat. Fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy Budapest még mindig az ország legnagyobb ipari centruma, mára már sokat veszített jelentőségéből [Kiss É., 2002]. Csökkenő szerepvállalása az iparban főként azzal magyarázható, hogy a fővárosban magasak a telephelyárak és kevés a szabadon beépíthető terület, továbbá, hogy drágább a munkaerő és a környezet védelmére is mind nagyobb hangsúly helyeződik (3. táblázat).

3. táblázat:

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások és a befektetett külföldi tőke régiók szerint Magyarországon, 2000–2004

Régió	Külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások		Részese- dés (%) az iparba befekte- tett összes külföldi tőkéből 2000-ben	Külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások		Részese- dés (%) az iparba befekte- tett ösz- ses kül- földi tő- kéből 2004-ben
	száma 2000-ben	részese- dése 2000-ben (%)		száma 2004-ben	részese- dése 2004-ben (%)	
Közép- Magyarország	1699	41,9	44,4	1398	39,9	49,3
ebből: Budapest	1279	31,5	34,6	1004	28,6	39,8
Közép-Dunántúl	435	10,7	12,9	413	11,8	14,3
Nyugat-Dunántúl	605	14,9	13,1	576	16,4	15,8
Dél-Dunántúl	353	8,7	2,7	317	9,0	2,1
Észak- Magyarország	291	7,2	12,1	258	7,3	9,1
Észak-Alföld	224	5,5	6,8	211	6,1	6,5
Dél-Alföld	446	11,1	8,0	335	9,5	2,9
Összesen	4053	100,0	100,0	3508	100,0	100,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv (2000, 2004)

Az 1998-as vizsgálat során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a főbb külföldi befektetők közül általában a németek és az osztrákok preferálják a Dunántúl északi felét a földrajzi közelség, a német nyelvtudás, a korábbi munkakapcsolatok stb. miatt. Ugyanakkor az amerikaiak inkább az ország területén szórta hoztak létre, többnyire kevesebb, de nagyobb ipari üzemet, mint a németek vagy az osztrákok [Kiss É., 2002b].

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások térbeli elhelyezkedése 2005. év végi sajátosságainak feltárásához az ország több mint 48 ezer legfontosabb cégét tartalmazó cégdatabázisból közel 1400 külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás települési helyét vizsgáltuk meg. Ez a

minta az összes külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás kb. 40%-át reprezentálja, ami jó alapot szolgáltat a sajátos térbeli vonások felfedezéséhez és a jelenlegi térszerkezet pontosabb megítéléséhez. A mintegy 1400 külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás ágazati, települési és tulajdonosi megoszlás szerinti vizsgálata alapján a következő főbb megállapítások tehetők:

- A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások napjainkban is a Dunántúl északi felében tömörülnek, elsősorban a Győr-Budapest vonalra felfűzve helyezkednek el. Északon a Duna, illetve az országhatár, délen pedig a Szombathely-Veszprém-Székesfehérvár-Kecskemét vonal jelöli ki a legnépszerűbb településterület határát.
- A körzeten belül a külföldi érdekeltségű ipari cégeknek napjainkban is a főváros és tágabb térsége a legfőbb településterülete, hiszen a vizsgált külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások jó egyharmadának adott otthont az ország központi része. Jelentőségét az sem csorbíthatja különösképp, ha arra is tekintettel vagyunk, hogy az itteni külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások egy részénél a termelés az ország más térségében levő egységénél folyik, vagyis a tényleges tőkebefektetés is ott történt meg (de ennek mértékéről nincsenek statisztikai adatok).
- A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások másik fő településterülete változatlanul a Dunántúl északi fele, amely ma is az ország legdinamikusabban fejlődő ipari körzete. Dinamizmusát a gépipar legerőteljesebben fejlődő ágazatainak (elektronika, számítástechnika, járműgyártás) köszönheti, amelyek itt koncentrálnak. A térségen belül Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megye mondhatja magáénak a legtöbb ipari vállalkozást.
- Az sem változott lényegében 1998 óta, hogy a német és az osztrák befektetők jobbra az Észak-Dunántúlon hozták létre vállalkozásaikat, míg az amerikaiak az ország legkülönbözőbb részeiben, kevésbé koncentrálnak a térben, habár az utóbbi években már kevesebb az amerikai beruházás, ami részben a 2001. szeptember 11-ei események folytán tapasztalható globális amerikai tőkebefektetés mérséklődésével magyarázható.
- Az ország területének döntő hányadát kitevő dél-dunántúli, alföldi és észak-magyarországi területek továbbra sem tartoznak a legked-

veltebb ipari befektetési célpontok közé. Ezen országrészekben csak szigetszerűen lehet elkülöníteni olyan területeket, településeket (pl. Pécs, Nyíregyháza, Szeged), amelyek több külföldi érdekeltségű ipari vállalkozásnak a színhelyei.

Az ipar térszerkezetének a tartósságát jelzi a jövőre nézve is a másik aspektusú megközelítés, melynek alapjául a napi gazdasági lapokból 2004 januárja és 2005 decembere között gyűjtött új, tervezett ipari beruházások adatai szolgáltak. Az adatgyűjtés két esztendeje alatt 25 új, jelentősebb ipari vállalkozást terveztek megvalósítani a külföldi befektetők hazánkban. Közülük 15-nek (60%) a Dunántúl északi felében levő települést választottak színhelyül. Ehhez hasonló mértékben szándékoztak 2003-ban is új beruházásokat létrehozni a térségben, ugyanis a 36 tervezett új vállalkozás kétharmadát ide kívánták telepíteni (Bálint A. 2003). Mindezek arra utalnak, hogy a külföldi ipari befektetők számára továbbra is az ország északnyugati területe a legkedveltebb befektetési célpont, és ebben a közeljövőben sem várható – a tervezett beruházások tükrében – releváns változás.

Külföldi tőkeáthelyezések

A Magyarországon létrejött külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások egy (eddig még szerény) része a termelés áthelyezéseknek köszönheti a létét. A külföldi tőkeáthelyezés (relokáció) alatt általában azt értjük, amikor egy cég a termelésének és/vagy a szolgáltatásainak egy részét vagy egészét máshova helyezi át. A termelés, illetve a tőkeáthelyezést a legtöbbször nemzetközi értelemben használják, vagyis akkor, amikor egyik országból egy másik országba történik az áttelepítést. A tőkeáthelyezés rendszerint cégek megszűnését jelenti az addig annak „otthont adó” (rendszerint) az anyavállalat hazájában) és cégalapítást a „vendéglátó” (fogadó) országban.

Globális szinten a külföldi tőkeáthelyezés, illetve termelésáthelyezés nem új jelenség, ám az utóbbi időben egyre gyakoribb. Ennek legfőbb oka, hogy a világgazdaságban nagyon jelentős változások következtek be. Megváltozott a disztribúciós hálózat, a törvényi szabályozás és az üzleti környezet, módosultak a vásárlói szokások stb. Ráadásul a globalizáció folyamata is felgyorsult, aminek természetes kísérő-

jelensége a cégek mozgása. S egyáltalán nem ritka, hogy egy cég többször is költözik egyik országból a másikba, ahogy pl. a bérköltségek változnak. Manapság egyre több cég egyre többször telepíti át a termelését. Az áthelyezés révén nemcsak a költségeket lehet csökkenteni, hanem a termelés racionalizálására, a termelési folyamat, a termelési lánc különböző szegmenseinek térbeli átrendeződésére és a termelés koncentrálására is sor kerülhet. A transznacionális vállalatok az áttelepítések folytán sokkal hatékonyabban tudják a termelést a térben szervezni, s ezáltal a versenyképességük is fokozódik. Továbbá azzal is indokolható, hogy napjainkban gyakrabban hallunk a tőkeáthelyezésekről, hogy a médiában is nagyobb figyelmet tulajdonítanak az olyan jellegű írásoknak, amelyek erről tudósítanak. Kiváltképp azok a tőkeáthelyezések keltenek hatalmas érdeklődést, amelyek igen kedvezőtlen társadalmi, gazdasági következményekkel járnak. Persze ez attól is függ, hogy mekkora az ipar súlya, szerepe az adott országban. Többnyire a nagyobb vagy jelentősebb iparral rendelkező országokat erőteljesebben érintheti a relokáció.

A termelés áthelyezés alapvetően költség különbségen nyugszik. Ez a legfőbb mozgatórugója. A költségkülönbség megnyilvánulhat pl. a munkaerő, a nyersanyag és a szállítás terén, amelyek közül rendszerint az alacsonyabb munkaerő költség, a kisebb bérköltség a legdöntőbb. Bár ma már az is kétségtelen, hogy az alacsonyabb költség önmagában nem elegendő. Ha más tényezőket is figyelembe vesznek (pl. a költözés költségei) nem biztos, hogy megéri az áttelepülés. Az áthelyezéssel kapcsolatos döntések meghozatalakor az áttelepülés teljes költségét kell tekinteni, ami az építési költségektől a munkabérjellegű költségekig mindent magában foglal. Az sem mindegy, hogy az új telephelyről a vásárlókhöz, a beszállítókhöz, a közlekedési útvonalakhoz milyen a hozzáférés lehetősége. Mindezeket túl a potenciális telephelyeken a megszerezhető adókedvezményeket, az ottani munkaerő minőségét és a munkavállalók és a vezetők kapcsolatát sem szabad kihagyni a legfontosabb mérlegelendő szempontok közül, mert csak ezek együttese tükrében lehet jó döntést hozni az új telephely helyszínéről [Melachrinoudis et. al, 2000].

A tőkeáthelyezéseknek mind az otthont adó, a küldő, mind a fogadó országokra több kedvező és kedvezőtlen kihatása van. Az előbbi-

ekben pl. költségeket takarítanak meg és a vásárlók alacsonyabb áron juthatnak a termékekhez, javul az ország és a cég versenyképessége, gyorsabban fejlődhet a gazdaság, a felszabaduló munkaerő pedig jobban fizetett állásokban helyezkedhet el. Ugyanakkor a vendéglátó országban a tőkeáthelyezések következtében a leányvállalatok és beszállítóik által dinamikusabban fejlődik a gazdaság, munkalehetőségek teremődnek, nőnek az adóbevételek, serkentik az infrastruktúrális fejlesztéseket stb. [Hunya–Sass, 2005].

A posztoszocialista országokban nemcsak a külföldi tőkebefektetés, hanem a külföldi tőkeáthelyezés is új elemként bukkant fel 1989 után. Az előbbi következtében országos és lokális szinten számos kedvező hatás (munkahelyteremtés, modernizáció, felzárkózás, integrálódás stb.) volt tapasztalható, míg az utóbbi rendszerint kedvezőtlen következményekkel járt (munkahelyek elvesztése, helyi adóbevételek csökkenése, tovagyűrűző hatásként az egykori beszállítók is gyárbezárásra kényszerülnek stb.), nem beszélve a társadalmi kihatásokról. A posztoszocialista országok „alighogy megszokták” a külföldi befektetőket és a befektetéseik többnyire jótékony hatását, amelyek azt a látszatot keltették, hogy ezek a beruházások tartósak lesznek, és a befektetők hosszú távra terveznek, és hogy most már „semmi probléma” nem merülhet fel, hamarosan rá kellett döbbsenniük, hogy ez nem így van. Nem számoltak azzal ezek az országok, hogy a megtelepedett külföldi vállalkozások nem „örökre” telepedtek le, hogy mihelyst máshol kedvezőbb feltételeket találnak vállalkozásaik működtetéséhez azonnal továbbállnak, áthelyezik a termelést és bezárják az alig pár éve megnyitott posztoszocialista országbeli telephelyüket. A korábbi ilyen tapasztalatok hiánya miatt, és mert a gazdasági megújulás is nagyon súlyos társadalmi terhekkel, komoly feszültségekkel járt, szinte sokkolóan hatott, főleg eleinte és sok keserűséget okozott az, amikor azzal kellett szembesülni, hogy egy nagynevű multinacionális cég, amely csak pár éve telepedett le és több száz embernek ad munkát hirtelen, egyik napról a másikra bezárja a gyárat és/vagy a termelést áthelyezi valamilyen okból kifolyólag egy másik (pl. kisebb bérköltségű) országba. Azért is váltottak ki nagy visszhangot kezdetben ezek a gyárbezárások, tőkeáthelyezések, mert az is akkora vált nyilvánvalóvá, hogy a multinacionális cégek ellen az állam, a kormány sem tud sokat tenni, szinte semmit. A döntéseiket nem

lehet megakadályozni, s nagyon nehéz befolyásolni, ezért teljesen kiszolgáltatottnak érezhetik magukat az emberek.

Az, hogy a tőkeáthelyezések (és ezáltal a kedvezőtlen kihatásaik is) később jelentkeztek Európa keleti felében elsősorban annak a következménye, hogy itt később értek meg a feltételek. A külföldi befektetőknek időre volt szükségük ahhoz, hogy megszokják a helyi környezetet. Az indulás nehézségeinek a leküzdése után, és a bizonytalanság elmúltával, látva a stabilitást már bátrabban mertek hosszabb időtávra tervezni, s ezáltal a termelést ide koncentrálni, vagy az itt meglévő üzemeket bővíteni. Sőt, a cég globális stratégiai döntéseinek meghozatalában is már jobban számításba vették a közép- és kelet-európai telephelyeiket.

Napjainkban a tőkeáthelyezésnek, a cégek áttelepítésének egyik fő célpontja Közép- és Kelet-Európa. A volt szocialista országok a külföldi tőkebefektetéseknek is releváns célterületei. A régió iránti nagyarányú érdeklődés a térség több kedvező adottságából (relatív olcsó és képzett munkaerő, földrajzi és kulturális közelség stb.) fakad. Mivel a költségtényezők, különösen a munkaerőköltségek Európa nyugati felében és Észak-Amerikában jóval magasabbak, mint Európa középső és keleti felében, ezért a relokáció fő irányaként a nyugatról keletre tartás jelölhető ki. Tulajdonképpen ezt fejezi ki a gyakran hangoztatott szlogen is, hogy „Keletre fel”. Közép- és Kelet-Európa azonban a fejlett ázsiai országok számára is vonzó befektetési, tőkeáthelyezési célpont lehet, ami – földrajzi helyzetükre utalva – a „Kelet és Nyugat találkozásában” való megfogalmazást indokolja. A közép- és kelet-európai térség tehát két irányból is kedvező helyzetben van az áttelepítést végrehajtani szándékozó cégek szempontjából. Éppen ezért „ideális” relokációs célterületnek tekinthető. A keletről nyugatra való áttelepítést, termeléskoncentrációt a kisebb költségek mellett a piachoz, illetve az uniós piacokhoz való közelebb jutás és az oda való könnyebb bejutás lehetősége is motiválja.

A poszt szocialista országok közül a tőkeáthelyezéseknek hazánk az egyik leggyakoribb célpontja, aminek részben centrális földrajzi fekvése is az oka. Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben a külföldi befektetők többnyire új, zöldmezős beruházások keretében hozták létre termelő üzemeket. A termelés áthelyezés csak az elmúlt egy-két

évben erősödött fel. Amíg 2004 előtt évente csak egy-két áttelepítés regisztrálható, addig 2004 után már a három-négyszeresük. A különféle gazdasági lapokból folyamatosan gyűjtött információk szerint 2005-ben öt multinacionális cég határozott valamelyik nyugat-európai országban levő üzemének hazánkba való áttelepítéséről. Ugyanakkor, ha azokat a cégeket is figyelembe vesszük, amelyek „csak” a magyarországi gyártóbázis bővítését és/vagy a termelés koncentrálását célozták, akkor még legalább néggyel növelhető az előbbi szám. Ezzel szemben 2004-ből hét olyan cég neve (pl. Electrolux, Elcoteq, Siemens, Knauss Tabber, Philips) említhető, ahol inkább a bővítés és/vagy a termelés koncentrálás volt a meghatározó. Egyre sűrűbben fordul elő ugyanis, hogy a termelés áthelyezés valójában a gyártókapacitás bővítését és/vagy a termelés koncentrálását jelenti, de hozzájárulhat a termelési tevékenységek térbeli átrendeződéséhez is a telephelyek között. Az is mind gyakoribb, hogy az új telephely létesítésének háttérében (pl. Creaton AG esetében) egy majdani tervezett termelés áthelyezés áll. Mivel a termelés áthelyezés, a kapacitás bővítés és a termelés koncentrálás gyakorta nehezen elkülöníthetők, emiatt a statisztikai számbavételük sem könnyű. Mindezek ellenére a rendelkezésre álló néhány relokációs példa is szolgálhat jelzésértékű információval (*4. táblázat*).

A multinacionális cégek Magyarországra történő áttelepítését a leginkább a Nyugat-Európában tapasztalható növekvő költségek motiválták, de például a finn Kemiránál a magyar telephely kapacitásának maximális kihasználására való törekvés volt a legfőbb hajtóerő. A magyar munkaerő még mindig relatíve olcsó, s ez igen döntő tényező az áttelepítés helyszínének kiválasztásában. Például Svédországban nyolcszor annyit kap egy Electroluxnál dolgozó szakember, mint Jászberényben. A hazai munkaerő jó minőségét tartotta szem előtt a francia luxuscipő gyártó, amikor Bonyhádot választotta első és egyetlen külföldi telephelyéül, ahova fokozatosan telepíti át a termelést az elkövetkező években. A jövőben – hazánk számára – gondot a munkaerő hiánya és magas ára okozhat, mert számottevően mérsékelheti Magyarország tőkevonzását. Már ma is több multinacionális cégnél (pl. Suzuki, Philips, Flextronics) alkalmaznak külföldieket (jobbára szlovákokat, ukránokat), ami részben annak a következménye, hogy a magyar munkaerő kevésbé mobil.

4. táblázat:

Termelésáthelyezések a magyar iparban 2005-ben

Megnevezés	Termelés-áthelyezés: honnan	Termelés áthelyezés: hová	Ágazat	Áthelyezés oka	Foglalkoztatottak száma (fő)	Megjegyzés
Heschung Holding	Franciaország	Bonyhád	cipőipar	képzett magyar munkaerő, magas franciaországi előállítási költségek	60	egyetlen és első külföldi telephely
Kemira GrawHaow	Finnszág (ill. nyugat-európai országokból)	Peremarton	műtrágyagyártás	magyar gyártási kapacitás kihasználás fokozása	140	ez az üzem az egész kelet-európai piacot szolgálja ki
Linde AY	Svájc	Répcelak	ipari- és egészségügyi gázgyártás	kapacitás bővítés, mivel a piaci igények 4-5-szörösére nőttek a térségben	505	hat telephelye van hazánkban
LuK-csoport	Németország	Szombathely	járműipar (kuplung-, kuplungtárcsa-gyártás)	kapacitás bővítés, növekvő nyugat-európai költségek	..	ez az üzem az anyacég legnagyobb kuplung-, és kuplungtárcsa gyártója
Electrolux AB	Svédország	Jászberény	háztartási gépgyártás (porszívógyártás)	költséghatékony-ság fokozása, kisebb anyag és munkaerő költségek	545	a svéd cég porszívókat már csak itt gyárt

.. Nincs adat, de a négy kontinensen levő húsz üzemében kilencezer embert foglalkoztat.

Forrás: 2005. évi gazdasági napi lapokból saját gyűjtés.

Azzal is számolni kell, hogy mindig vannak és lesznek „olcsóbb munkaerő-költségű országok” (pillanatnyilag pl. Kína, kelet-európai országok), ami miatt egyes ágazatok képviselői (pl. textilipar) tovább települnek ezekbe az országokba. Hazánkban az első jelentősebb ilyen jellegű eseményre (gyárbezárásra és termelés áthelyezésre), ami nagy publicitást is kapott az ezredfordulón került sor, amikor a Mannes-

mann Sárbogárdról Kínába helyezte át a termelést. Azóta már egyre gyakrabban találkozhatunk hasonló esetekkel. 2002-ben pl. a japán TDK döntött arról, hogy Rétságáról a gyártás egy részét Ukrajnába helyezi át, mert ott a bérköltségek a tizedét tették ki a hazainak. 2004-ben pedig a Kaposvári Ruhagyár szintén hasonló lépésre szánta el magát, hogy a gyártási költségeket csökkentse. Ez utóbbi azért is nagy jelentőségű, mert új jelenségként értékelhető, ugyanis már nemcsak az idetelepült külföldiek termelés áthelyezésével kell számolni, hanem azzal is, hogy a magyar vállalkozások is kezdenek élni ezzel a lehetőséggel. Talán ennek is betudható, hogy mostanra már az áthelyezések egyre kevésbé járnak olyan „drámai” társadalmi (gazdasági) következményekkel, mint kezdetben. A posztoszocialista országokban is elfogadottá vált, hogy a piacgazdaságot jellemző (egyre fokozódó) verseny természetes velejárója, hogy a vállalatok odatelepülnek, oda helyezik a termelést, a szolgáltatást, ahol – többek között – a költségtényezők a legkedvezőbbek. Lényegében ez a globalizációnak is fontos eleme és mind jobban érvényesül, hiszen a globális verseny napjainkban még kiélezettebb, mint valaha.

A 2005. évi áttelepítési tervekből is kitűnik, hogy a tervezett áttelepítések nem köthetők szorosan egyetlen ágazathoz sem, hiszen a könnyűipart képviselő cipőipar mellett megtalálható a vegyipar és a gépipar is. Az viszont kétségtelen, hogy vannak olyan ágazatok (pl. elektronika, járműgyártás, textilipar), főleg ha a kapacitásbővítést és a termelés-koncentrációt is figyelembe vesszük, amelyekben jóval gyakoribb az áttelepítés, mint más ágazatokban. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy az alacsonyabb bérköltségű vagy kevésbé képzett munkaerőt igénylő ágazatok sokkal mobilabbak, ezért az áttelepítésükre vagy a tovább telepítésükre jóval nagyobb az esély, mint a magas szakképzettséget igénylő ágazatoknál. Éppen ezért arra kell törekedni, hogy olyan cégek települjenek le vagy át, amelyek nem az alacsony kvalifikáltságú, olcsó munkaerőt keresik. Már eddig is többnyire a kevesebb szaktudást igénylő vállalkozásaikat vitték el hazánkból a cégek, ami akár egyfajta jótékony hatású szerkezetváltásnak is tekinthető.

A tőkeáthelyezések céltelepüléseinek a földrajzi elhelyezkedése egyértelműen arra utal, hogy még mindig a Dunántúl északi fele a

legvonzóbb a külföldi befektetők, a transznacionális vállalatok számára, ellenben a Dél-Dunántúl és az Alföld kevésbé. Egészében véve a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások térbeli megoszlásában meglevő nagy különbségek alapvetően az ország keleti és nyugati fele közötti jelentős társadalmi, gazdasági fejlettségbeli differenciákra vezethetők vissza. Az, hogy a Dél-Dunántúl és az Alföld tekintélyes hányada kevésbé iparosodott egyfelől oka, másfelől következménye a külföldi tőke szerényebb érdeklődésének. Hosszabb távon azonban felértékelődhet pl. az észak-alföldi telephelyek szerepe, mert azok lehetővé tehetik, hogy bizonyos, kevésbé képzett munkaerőt igénylő vagy munkaigényes tevékenységeket a szomszédos országokban végezzenek, míg a tudást igénylőket nálunk, s a tevékenységek ilyen jellegű térbeli megoszlása, térbeli szervezése szintén előnyös lehet a cégek számára.

Összefoglalás

A közép- és kelet-európai országok közül még napjainkban is hazánk az egyik legvonzóbb a külföldi befektetők számára, a gazdasági ágazatok közül pedig az ipar. Ez azt vetíti előre, hogy a magyar gazdaságban nagy valószínűséggel hosszú távon is meghatározó szerepe lesz a szekunder szektornak. A külföldi érdekeltségű ipari beruházások a térben is jól elkülönülnek. Megerősödött a korábbi térszerkezet és továbbra is az Észak-Dunántúl az ipari termelés fellegvára. Releváns változás ebben az elkövetkező években nem várható, habár a tőkeáthelyezések mind gyakoribbá válása folytán a még kevésbé kedvelt befektetési célterületek megítélése kedvezőbbre fordulhat. Ez pedig a magyar ipar, sőt a magyar gazdaság térszerkezetét sem hagyja érintetlenül.

Irodalom

- Bálint, A. (2003): Hozzák vagy viszik? Figyelő. 2003. október 23–29, 53–57.
- Dicken, P. (1999): *Global shift. Transformation the world economy*. Chapman, London, 496.
- Hunya G.–Sass M. (2005): Coming and going: gains and losses from relocations affecting Hungary. *WIIW Research Reports* 323. 23.
- Kiss, E. (2002): Restructuring in the industrial areas of Budapest in the period of transition. *Urban Studies*. Vol. 39. 1. 69–85.
- Kiss É. (2002a): A magyar ipar térszerkezeti változásai. *Földrajzi Értesítő*. 51. 3–4. 347–365.
- Kiss É. (2002b): Az átalakuló ipar térszerkezeti jellemzői. In: Mészáros E.–Schweitzer F. szerk. *Föld, víz levegő*. Magyar Tudománytár sorozat. MTA Társadalomkutató Központ, Kossuth Kiadó, Budapest. 363–378.
- Melachrinoudis, E.–Min, H.–Messac, A. (2000): The relocation of a manufacturing/Distribution facility from supply chain perspectives. *Advances in Management Science, Multicriteria Applications*, Kenneth Laurence, Editor, JAI Press. Vol. 10. 15–39.
- Seliger, B. (2004): The impact of globalization. Changes and risks for Russia as a transformation country. *Eastern European Economics*. 42.1. 5–24.
- Simai M. (2002): Globalizáció és regionális együttműködés a XXI. század elején. In: Blahó A. szerk. *Európai integrációs alapismeretek*. Aula Kiadó, Budapest. 41–66.